

4. Saarbrückenský model informačnej vedy je aj pre nás významným podnetom.
5. Na záver J. Cejpek vyslovuje jedinú, ale vážnu námietku a obavu, že aj Saarbrückenský model ešte príliš málo zdôrazňuje nevyhnutnosť zakotvenia informačnej vedy v prirodzenom živote. Zdá sa mu, že aj protagonisti Saarbrückého modelu sa veľmi nadchýňajú technologickým a metodologickým pokrokom v oblasti prenosu informácií, ktorý dnes akceleruje. Informačná veda nesie svoj podiel zodpovednosti na fatálnom zvyšovaní podielu umelej (virtuálnej) skutočnosti na úkor prirodzeného prežívania sveta. Kritické je najmä vekové obdobie 3.—18. roku. Hrozí nebezpečie prekročenia určitej hranice, za ktorou sa môžu v spoločnosti rýchlo rozšíriť mnohé patologické javy, ktoré môžu rozložiť spoločnosť zvnútra.

Beáta Sedláčková v článku *Dánsky vzdelávací systém v odbore knihovníctva a informačnej vedy sa zaoberá funkciou Kráľovskej školy knihovníctva v Kodani, koncepciou bakalárskeho a magisterského študijného programu a systémom doplnujúceho a rozširujúceho programu v odbore knihovníctva.*

Teraz otočme smer nášho záujmu na in-

štitúcie, ktoré sprístupňujú informácie používateľovi; máme na mysli dobre známe tradičné inštitúcie knižnice. Eva Krivá v článku *Literárne dielo, jeho funkcie a vplyv na tvárnosť knižničnej inštitúcie* nás upozorňuje na dôležité pojmy, tvrdí, že literárne dielo je entitou určujúcou podobu knižničných inštitúcií a má pravdu. Vedie nás do problematiky štruktúry a funkcie dvoch základných kategórií literárnych diel, kategórie vecnej a umeleckej, ktoré v knižničných inštitúciách predurčujú nielen užitú techniku a technológiu, ale predovšetkým metodiku práce s používateľom. Ako východiská úvah o ďalšom diferencovanom vývoji týchto inštitúcií sa používajú názory popredných postmoderných teoretikov.

Zámerné sme si nechali nakoniec problematiku pôsobenia informácií na psychiku človeka, ktorej sa venuje Richard Papík v príspevku *Vplyv kvantitatívneho rastu informácií na psychiku človeka s dôrazom na vizuálne vnímanie*. Možnosti efektívnejšieho príjmu informácií. Zaoberá sa psychofyziológickými aspektmi vizuálneho vnímania, informačnou neurózou, optimálnym príjmom informácií, jeho zefektívnením a nakoniec nás upriamuje na problematiku čítania najmä na rýchle čítanie ako jednu z foriem zefektívnenia procesu príjmu textovej informácie.

PhDr. Andrej Riško, CSc.

historické knižné fondy

PROGRAM PAMÄŤ SVETA A SLOVENSKÉ HISTORICKÉ KNIŽNÉ DEDIČSTVO

Celosvetový program UNESCO nazvaný Pamäť sveta (Memory of the World Programme) je nepochybne zaujímavou témou. Napriek tomu sa v nasledujúcich riadkoch pokúsím priblížiť jeho rámec, hlavné programové tézy a odporúčania i komplex úloh vyplývajúcich z nich pre všetky slovenské in-

štitúcie uchovávajúce, spravujúce, či spracovávajúce historické knižné dedičstvo.

Program Pamäť sveta vzišiel z nesmierne aktuálnej potreby komplexnej ochrany, spracovania a sprístupnenia svetového dokumentárneho dedičstva odrážajúceho rôznorodosť národov, jazykov, kultúr i ľudí.

Vyšiel z alarmujúceho poznania, že toto zrkadlo a pamäť svetovej civilizácie je nemiernie krehké, zraniteľné a permanentne ohrozované. V dôsledku prírodných, ale bohužiaľ aj ľudstvom spôsobených pohrôm, sa každým dňom nenávratne strácajú jedinečné doklady histórie sveta, jeho kultúry, umenia, vedy a poznania.

Množstvo dokumentov doslova zaniká v dôsledku prirodzeného starnutia, negatívnych vplyvov životného prostredia, fyzického opotrebovania, ale i nedostatočných podmienok uloženia, ochrany a konzervácie. Početné záplavy, požiare, ekologické katastrofy, zemetrasenia, ale aj vojnové konflikty a kultúrne barbarstvá na početných miestach sveta len dokonávajú započaté dielo skazy. Preto vychádzajúc zo základných článkov svojej Ústavy a uvedomujúc si zodpovednosť za stav a situáciu v tejto oblasti rozvinulo UNESCO v roku 1992 svoj nový už spomínaný celosvetový megaprogram. Jeho základné východiská, stratégie, ciele, úlohy a odporúčania boli v doteraz publikovaných materiáloch definované v nasledujúcich tézach:

- uplatňovanie nového prístupu k záchrane, uchovaniu, rekonštrukcii, ochrane a spracovaniu ohrozeného svetového dokumentárneho dedičstva;
- zabezpečenie optimálnych podmienok jeho bezpečnosti, uloženia, konzervácie a reštaurovania;
- vytvorenie podmienok pre širokú demokratizáciu prístupov k nemu zo strany používateľov;
- dynamizácia medzinárodnej spolupráce a komplexná mobilizácia intelektuálnych, vedeckých, technických, technologických a finančných zdrojov;
- inštitucionalizácia a všestranná podpora príslušných aktivít v inštitucionálnych, rezortných, národných, regionálnych i medzinárodných rámcoch;
- zavádzanie moderných digitálnych technológií, tvorba špeciálnych báz dát, sietí a vysokokapacitných multimediálnych systémov;
- dokumentácia, spracovanie a sprístupnenie významných častí dokumentárneho

dedičstva na médiách vysokej kvality (CD-ROM);

- vytvorenie optimálnych podmienok pre ich produkciu, celosvetovú rozšírenosť a dostupnosť;
- využitie finančných zdrojov získaných z ich distribúcie na ďalší rozvoj programu;
- iniciovanie kampaní a podporných aktivít smerujúcich k tvorbe finančných zdrojov (fondy, nadácie, granty a pod.) na podporu tvorby projektov a ich praktickú realizáciu.

V nakoniec uvedenej oblasti už boli v súsedných krajinách dosiahnuté konkrétne výsledky. Pre ilustráciu je potrebné uviesť úspešnú realizáciu pilotného projektu a produkciu CD-ROM vydaného Národnou knihovnou v Prahe v priamej spolupráci s UNESCO a spoločnosťou Albertina icome. Predstavil súbor najcennejších rukopisov a historických dokumentov z fondov a zbierok pražského Klementína. V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že Národná knihovna na tento jedinečný a pochopteľne aj prestížny počin naviazala aj vydaním ďalších titulov na CD-ROM (*Chronicon Concilii Constantinensis*, tzv. Malý Richental, *Chronik des Konstanzer Konzils*, tzv. Veľký Richental, *Pontifikál Renauda de Bar*, *Antifonár Sedleky* atď.) a vytvorila pevný základ digitálnej dokumentárnej edície „*Memoriae Mundi Series Bohemica*“, ktorá sa neustále dopĺňa ďalšími titulmi.

Konkrétne výsledky boli dosiahnuté aj v Bulharsku. Dokumentuje ich projekt *Saint Sophia*, ktorý vznikol na základe spolupráce domácich a francúzskych špecialistov. Je pokusom o vytvorenie multimediálnej edície vzácných bulharských rukopisov z 11. až 17. storočia na CD-ROM.

Dokladom rusko-americkéj spolupráce v tejto oblasti je prototyp CD-ROM vyrobený na základe dohody medzi UNESCO, Kongresovou knižnicou vo Washingtone a Knižnicou Ruskej akadémie vied v Sankt Peterburgu. Predstavuje tzv. Radzivilskú kroniku, monumentálne stredoveké dielo, ktoré sleduje pôvod ľudstva v Európe ob-

sahujúce množstvo miniatúr a popisov pozoruhodných udalostí z jej dejín.

Ďalšie príklady tvorby CD-ROM pochádzajú z arabského kultúrneho prostredia. Známý je projekt UNESCO, amerického Getty Institute a jemenského Národného komitétu UNESCO, ktorý prezentuje vzácné stredoveké iluminované kódexy objavené po zrútení časti hradieb v Saná.

Konkrétne výsledky v tvorbe CD-ROM je možno sledovať aj v Latinskej Amerike. Cieľom projektu nazvaného „Memoria de Iberoamerica“ je predstaviť tlačené dedičstvo zo 16. až 19. storočia nachádzajúce sa v národných knižniciach Brazílie, Kolumbie, Kostariky, Kuby, Nikaraguy, Portorika a Venezuely.

V zahraničí sú pochopiteľne rozpracované aj ďalšie projekty. Z uvedeného všeobecného prehľadu tých najvýznamnejších je zrejmé, že úspešná realizácia megaprogramu Pamäť sveta stojí vo svojich začiatkoch zatiaľ len na individuálnych snaženiach a výsledkoch tých inštitúcií a organizácií, ktoré do svojich rozvojových programov včas a veľmi prezieravo zaradili aj aplikáciu digitálnych technológií. Už spomínané zábery UNESCO v tejto oblasti sa tak z tohto pohľadu javia ako pokus o širokú inštitucionalizáciu snáh v oblasti záchrany svetového dokumentárneho dedičstva, jeho ochrany, spracovania, sprístupnenia a prezentácie i vybudovania kvalitatívne novej svetovej kultúrnej, dokumentačnej i informačnej výmeny. Tieto myšlienky či tézy sa pochopiteľne objavovali od začiatku takmer v každom materiáli spracovanom na pôde UNESCO (v sekcii GIP) i v odporúčajúcich materiáloch diskutovaných na prvých stretnutiach Medzinárodného poradného výboru PS. Pre ilustráciu možno spomenúť záverečný materiál z podujatia v poľskom Pultusku (september 1993), kde sa diskutovalo aj o:

- povahe a formách dokumentárneho dedičstva (typológií);
- rozložení a umiestnení dokumentárneho dedičstva;
- princípoch ochrany dokumentárneho dedičstva;

- druhoch strát a ohrozenia dokumentárneho dedičstva;
- spôsoboch nápravy v celom komplexe;
- príprave profesionálnych pracovníkov pre túto oblasť.

K podstatným okruhom ktoré boli na tomto podujatí diskutované patrili aj otázky výberových kritérií (doložený prehľad). Načrtli sa aj hlavné strategické línie, ktoré by mali zabezpečiť chod a fungovanie programu Pamäť sveta v oblasti organizačnej, technickej, finančnej, právnej i obchodnej (marketing produktov). K tomuto boli vytvorené príslušné pracovné skupiny. V októbri 1993 bola publikovaná záverečná správa Medzinárodného poradného výboru pre PPS obsahuje závery a odporúčania z regionálnych konzultácií k problematike konzervácie, ochrany a podpory dokumentárneho dedičstva v krajinách strednej a východnej Európy. Dôležité body, resp. tézy, ktoré vzišli z diskusií:

- potreba rekonštrukcie roztratených historických archívnych a knižných (knižničných fondov a zbierok a spracovanie ich celosvetových zoznamov (vrátane zoznamov špeciálnych dokumentov) i báz dát, ktoré budú priebežne doplňané;
- potreba spracovania zoznamu aktivít, ktoré pre tento účel vykonávajú knižničné, archívne a dokumentačné pracoviská i medzivládne organizácie, aby bolo možné stanovovať a koordinovať plány ďalších akcií potreba koordinácie činností v oblasti ochrany a spolupráca medzi knižnicami a archívmi;
- potreba dopracovania výberových kritérií pre dokumenty určené prednostne na reštaurovanie i digitalizáciu tak, aby zohľadňovali aj národné a regionálne špecifiká, resp. špecifiká národnostných menšín;
- potreba zjednocovania diskrepancií v národných legislatívach v tejto oblasti ako predpoklad medzinárodnej a regionálnej spolupráce;
- potreba tvorby národných komitétov PPS, resp. výborov inštitucionalizujúcich i integrujúcich všetky činnosti a aktivity smerujúcich k implementácii programu i tvorbe a realizácii konkrétnych projektov;

• potreba tvorby finančných fondov z vládnych i nevládných zdrojov (hlavne nadácie a sponzori) a organizovanie príslušných kampaní v masmédiách.

Posledné dva body sa dostali aj do záverečných odporúčaní budapeštianskeho regionálneho stretnutia organizovaného UNESCO. To sa uskutočnilo (marec, 1995) za účasti zástupcov z Chorvátska, Rumunska, Maďarska, Českej republiky, Rakúska a Slovenska. Predchádzali mu tiež dotazníkové prieskumy organizované UNESCO a IFLA, mapujúce stav najvýznamnejších historických knižných/knižničných fondov a zbierok. Dotazník bol zo SNK odoslaný všetkým príslušným inštitúciám i cirkvám. Po vyplnení sa dostal príslušným garantom v zahraničí. Aktivity Slovenskej národnej knižnice pozitívne ocenila listom aj pani Dr. Jan Lyallová, riaditeľka Národného úradu ochrany pri Austrálskej národnej knižnici v Canberre. S výsledkami a závermi budapeštianskeho regionálneho stretnutia boli podrobne oboznámení kompetentní pracovníci Ministerstva kultúry SR i Slovenskej komisie UNESCO pri Ministerstve zahraničných vecí SR. Škoda, že odporúčajúci materiál, ktorý vznikol na pôde SNK (Program Pamäť sveta a slovenské dokumentárne dedičstvo – východiská, stratégie, ciele a úlohy) v priebehu mája a júna 1995 sa dostal na program rokovania uvedených inštitúcií až na prelome rokov 1995/1996. V druhej polovici roku 1995 však SNK iniciovala tvorbu pracovnej skupiny pre tvorbu pilotného projektu Ilum, kódexy bratislavskej kapituly na CD-ROM, do ktorého sa zapojili špecialisti zo SAV i Národného archívu SR. Projekt je v štádiu analýz dokumentov určených na digitalizáciu. Po ich ukončení bude možné pravdepodobne začiatkom budúceho roku pristúpiť k digitalizácii i konverzii textovej a popisnej časti. Začiatok roku 1996 prebiehal v znamení príprav ustanovujúcej schôdze, na ktorej bol vo februári 1996 za účasti zástupcov MK SR, Slovenskej komisie UNESCO, SAV, archívov, knižníc, múzeí a galérií oficiálne založený Slovenský národný výbor pre Program PS.

Jeho čestným predsedom sa stal spisovateľ a básnik Dr. Pavel Bunčák a výkonným predsedom Ing. Jozef Hanus, CSc. zo Slovenského národného archívu v Bratislave. K hlavným úlohám výkonného výboru patrilo popri tvorbe materiálov k štatútu aj vytvorenie pracovných sekcií pre jednotlivé typy dokumentov (archívne, knižničné, ikonografické, archeologické a audiovizuálne) a iniciovanie tvorby konkrétnych projektov, ktoré by tvorili základy budúcich slovacích digitálnych dokumentačných edícií. Za oblasť knižných dokumentov a pamiatok knižnej kultúry boli Sekcií štátneho jazyka a národného písomníctva navrhnuté dva. Prvým je projekt Univerzitetnej knižnice Bratislava (Arabiká v Bašagičovej zbierke na CD-ROM), druhým spoločný projekt SNK MS a Národného archívu SR (Iluminované kódexy Knižnice bratislavskej kapituly – Bratislavské antifonáre na CD-ROM) predstavujúci postupne najvýznamnejšie pamiatky bratislavskej stredovekej knižnej kultúry.

SNK poverená gesciou nad oblasťou knižničných dokumentov a pamiatok knižnej kultúry iniciovala v letných mesiacoch 1996 v intenciách doporučení MPVPPS aj dotazníkový prieskum, ktorého cieľom je tvorba národného registra a databázy najvýznamnejších pamiatok z tejto oblasti určených na digitalizáciu i zápis do svetových zoznamov ohrozeného dokumentárneho dedičstva. Materiál obsahujúci zásady a kritériá výberu bol adresovaný takmer tristo inštitúciám (knižniciam, archívom, múzeám, galériám, príslušným ústavom SAV, fakultám univerzít a vysokých škôl i cirkvám).

Škoda, že z nich pozitívne reagovalo asi len 10 percent. Napriek tomu máme k dispozícii niekoľko významných námetov, ktoré bude v prípade dostatku finančných zdrojov možné zrealizovať do podoby samostatných titulov CD-ROM. UNESCO, presnejšie podvýbor pre technológie a technické záležitosti MPVPPS venoval v posledných mesiacoch veľkú pozornosť aj spracovaniu technických štandardov, ktoré by z hľadiska štruktúry popisu dokumentov,

softwaru i technologických noriem digitalizácie jednotlivých typov dokumentov unifikovali príslušné snaženia v medzinárodnom rozsahu. Materiál bol daný na diskusiu a je dostupný na Home page NK Praha na INTERNETE. Pochopiteľne UNESCO vydalo v priebehu roku 1995 a 1996 aj ďalšie Guidelines, teda hlavné smery programu, kde sú podrobne rozpracované všetky oblasti, aspekty a úlohy programu Pamäť sveta. Je treba o nich diskutovať na rôznych úrovniach a hľadať všetky existujúce možnosti, ktoré budú viesť k záchrane, rekonštrukcii, ochrane, spracovaniu i sprístupneniu všetkých významných dokumentov a pamiatok. Bude to významné pre slovenskú kultúru, jej objektívnu prezentáciu v za-

hraničí, bude to vklad nás všetkých pre budúce generácie i svetovú kultúrnu komunitu na prelome 20. a 21. storočia.

PRAMENE A MATERIÁLY

1. Memory of the World Programme a slovenské dokumentárne dedičstvo – východiská, stratégie, ciele a úlohy (odporúčajúci materiál pre MK SR a Slovenskú komisiu UNESCO pri MZV SR, spracoval L. Jankovič, Martin 1995)
2. Memory of the World Programme – Suggested guidelines for the protection of endangered manuscripts and archives by Jean-Marie Arnould. Paris, UNESCO, GIP and UNISIST 1993. 26 s.
3. Memory of the World Programme Pultusk (Poland) 12–14 September 1993. Final report. Paris, UNESCO GIP and UNISIST 1993. 44 s.
4. IFLA Journal, Vol. 21 (1995) No 3. Special Issue UNESCO „memory of the World Programme“ Edited by David W. G. Clements and George Boston. K. G. Saur München–New–Providence–London–Paris 1995, s. 168–212.

PROGRAM PAMÄŤ SVETA – MEMORY OF THE WORLD PROGRAMME

Kritériá pre výber dokumentov určených na digitalizáciu a zaradenie do svetových zoznamov vzácneho resp. ohrozeného dokumentárneho dedičstva.

Východiskové tézy:

K východiskovým tézám, ktoré vzišli z diskusií podujatí UNESCO patria nasledujúce:

- všetky navrhnuté kritériá sa nesmú považovať za rastúce, alebo klesajúce hodnoty podľa ich pozície na nasledujúcom zozname;
- kritériá sa musia preto nevyhnutne kombinovať;
- dohodnuté kritériá môžu byť modifikované tak, aby zohľadňovali množstvo regionálnych špecifik, resp. ich brali do úvahy, na zástupcoch regiónov bude záležať ako si rozanalyzujú a rozvinú vlastné priority;
- dohodnuté kritériá môžu byť modifikované podľa toho, ako sú oni aplikované v knižniciach, alebo archívoch, alebo podľa ich naoptimálnejších potrieb;
- aspekt historickej hodnoty dokumentu

nie je vždy nevyhnutne spojený s vekom dokumentu;

- aspekt, resp. hľadisko nenahraditeľnosti dokumentu by mal byť zahrnutý do zoznamu kritérií (je veľmi aktuálny hlavne pre zničené fondy a zbierky mimoriadneho významu);
- do úvahy musia byť brané aj špecifiká kultúr menšín.

Výberové kritériá pre dokumentárne dedičstvo určené na zápis do svetových zoznamov:

1. Vplyv/pôsobenie – dokumentárne dedičstvo je svetovo významné ak má významný vplyv na dejiny sveta a presahuje hranice národných kultúr.
2. Čas (obdobie) vek – dokumentárne dedičstvo je svetovo významné ak ono vynikajúcim, jedinečným spôsobom odráža obdobia závažných zmien v svetových dejinách a ich udalostiach, alebo predstavuje významný prínos k nášmu pochopeniu sveta v mimoriadne dôležitých obdobiach jeho histórie.
3. Miesto – dokumentárne dedičstvo je sve-

tovo významné ak ono obsahuje dôležité informácie o mieste, oblasti, alebo regióne, ktorý tvoril rozhodujúci prínos k hlavným zdrojom rozvoja svetovej kultúry, civilizácie a histórie.

4. Ľudia/osobnosti – dokumentárne dedičstvo je svetovo významné, ak má ono zvlášť dôležitý vzťah k životu, alebo dieľu ľudí, ktorí vytvorili výnimočný vklad do svetovej histórie, kultúry, umenia a ľudskej civilizácie.
5. Námet (predmet) téma – dokumentárne dedičstvo je svetovo významné ak vynikajúcim spôsobom dokumentuje dôležité predmety, alebo hlavné témy svetovej histórie, alebo kultúry.
6. Forma (tvar) štýl.
7. Spoločenská a kultúrna hodnota – dokumentárne dedičstvo presahujúce svojou spoločenskou a duchovnou hodnotou význam národných kultúr.

K uvedeným hlavným siedmim kritériám boli zahrnuté aj tzv. sekundárne (druhoradé kritériá, ktoré môžu napomôcť, resp. potvrdiť) posilniť významnosť svetového dokumentárneho dedičstva. Ide o:

integritu – vysoký stupeň celistvosti, neporušenosti, alebo kompletnosti fondov a zbierok;

unikátnosť – zriedkavosť a vzácnosť výskytu dokumentu.

Všetky ďalšie navrhnuté kritériá budú posúdené Medzinárodným poradným výborom pre PS a závažné pripomienky budú rozpracované tak, aby zohľadnili aj relatívnu dôležitosť každého kritéria.

O kritériách pre dokumentárne dedičstvo, ktoré bude prijaté do národných a regionálnych registrov by mali definitívne rozhodnúť príslušné národné komitety, alebo regionálne výbory. Spomínané už uve-

dené kritériá pre svetové registre boli doporučené ako modelové.

Výberové kritériá (sumarizácia):

- dôležitosť vo svetovom meradle,
- pozoruhodné dosahy dokumentu,
- hodnota dokumentu z hľadiska národného a medzinárodného,
- vzácnosť a výnimočnosť dokumentu,
- tvorca dokumentu a jeho význam,
- forma dokumentu (fyzické kritériá – materiál, technológia spracovania,)
- dátovanie, rozsah a umiestnenie dokumentu/záznamu,
- unikátnosť dokumentu a miera jeho nahraditeľnosti či nenahraditeľnosti,
- reprezentačná hodnota dokumentu,
- vedecká hodnota dokumentu ako historického prameňa (kodikologická, typografická, umelecká, historická, jazykovedná, literárna, estetická, kultúrologická),
- iné zvláštne hodnoty dokumentu (špecifické),
- historická, literárna, kultúrna a umelecká hodnota dokumentu,
- raritnosť dokumentu a jeho výskyt,
- úroveň a stav archívnej, resp. knižničnej integrity,
- kontextuálne kritériá (väzby na objekty uloženia, interiéry, mobiliáre atď., obsahové väzby na iné súbory dokumentov),
- stav dokumentu a úroveň jeho ochrany,
- bezpečnosť uloženia dokumentu a miera rizika zhoršovania stavu dokumentu i prostredia,
- frekvencia používania dokumentu,
- nevyhovujúci stav dokumentu a jeho uloženia,
- kvalita, resp. úroveň dokumentácie k dokumentu.

PhDr. EUBOMÍR JANKOVIČ, CSc.